

UOT 94(41/99)

ŞİRVAN XANLIĞI VƏ AZƏRBAYCANIN DİGƏR BÖLGƏLƏRİ 1721-1728-ci İLLƏRDƏ

İMANLI ASİF ABDULAĞA oğlu

Lənkəran Dövlət Universiteti, müəllim

asif.imanli1974@mail.

Açar sözlər: Xəzəryanı, şəhər, xan, bəy, şah, ticarət, tacirlər, ipək, sakinlər, ərazi.

XVIII əsrin 20-ci illərində Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin ictimai-iqtisadi və siyasi həyatında baş verən proseslər və beynəlxalq vəziyyətdə gərginliyin olması əhalidə narazılıqların artmasına və müxtəlif yerlərdə üsyanların baş verməsinə səbəb olurdu. Belə ki, 1721-ci il Şirvan üsyanı nəticəsində Şirvan Səfəvi dövlətindən ayrılmış və üsyançıların başçısı Hacı Davud özünü müstəqil xan elan etmişdi. Rus çarının ondan qisas almaq üçün Şirvana ordu yeridəcəyini bildiyindən Hacı Davud özünü qorumaqdan ötrü Osmanlı sultanına müraciət edərək, onu himayəsinə almağını xahiş etmişdi. 1722-ci ilin sonu–1723-cü ilin əvvəllərində Hacı Davudun xahişi təmin olunmuşdu. [13, s.59-60] Rus qoşunları Şirvanın Xəzəryanı hissəsini tutduqdan sonra onun ərazisi xeyli azalır. Hacı Davud bu ərazidə də öz hakimiyyətini bərqərar etmək üçün xeyli mübarizə aparmalı oldu. Şirvanın idarəçiliyindən kənarlaşdırılmış Surxay xan Qazıqumuqlu Hacı Davudla münasibətləri kəsərək, onun üzərində tam üstünlük əldə etməyə imkan axtarmaqda idi. 1724-cü ilin əvvəlində Qaytaq usmisinin oğlu Hacı Davudun Şamaxıda olmamasından istifadə edib, Şamaxıda hakimiyyəti ələ keçirdi və burada olan Osmanlı nümayəndəsi Osman bəy ilə birlikdə şəhəri idarə etməyə başladı. [14, s.114] Bu zaman Qəbələdə olan Surxay xan və şamaxlın oğlu da Şamaxının idarə olunmasında iştirak etmək hüququnu aldılar.

Yaranan vəziyyətdən asılı olaraq, tezliklə usmi və şamaxlın oğlanları Şamaxını tərk edib, Dağıstana döndüklərindən Şamaxıda bütün hakimiyyət bir neçə ayliğa Surxay xanın əlinə keçdi. Surxay xan özü Qəbələdə idi, Şamaxını isə naibi idarə edirdi. [12, s.114] 1725-ci ilə kimi Hacı Davud Şirvanda hakimiyyətini müəyyən qədər möhkəmləndirə bildi. İ.Gerber Şamaxının dənizdən şərqə doğru (əslində qərbə doğru - A.İ.) 12 orta at yerişi məsafəsində yerləşdiyini, üç tərəfdən dağlarla əhatə olunduğunu, yalnız cənub tərəfində düzənlik olduğunu yazır. Şəhərin yanında olan dağlar alçaq və yastı, bir qədər uzaqdakılar isə nisbətən hündür idi. [8, s.222] Şəhər böyük idi və burada yastı damlı çoxlu gözəl tikililər vardı. İ.Gerber yazır ki, Şamaxı ətrafında keçmişdə heç bir hasar yox idi, yalnız Hacı Davud buranı alandan sonra şəhər ətrafında çiy kərpicdən hasar çəkdirmişdi. [8, s.222-223] Burada bir şeyi qeyd etmək lazımdır: əslində, əvvəllər Şamaxının ətrafında hasar olmuşdur XVII əsrdə Şamaxıda olmuş Adam Oleari bunu qeyd edir. [14, s.461-466] 1703-cü ildə burada olmuş və Şamaxının gözəl rəsmi çəkmiş digər səyyah Korneli du Brün isə yazır ki, onun bura gəlməsindən 35 il əvvəl olmuş güclü zəlzələ nəticəsində şəhərin hasarları dağılıb [11, s.19].

İ.Gerber Şamaxıda əvvəllər gur ticarət getdiyini, burada əla ipək fabriklərinin olduğunu, bundan həm sakinlərin, həm də dövlət xəzinəsinin böyük gəlir götürdüyünü yazır. Bura gələn Hindistan, Türkiyə, İran və digər xarici ölkə tacirləri də böyük gəlir gətirirdilər. Sonuncu iğtişələr zamanı bütün ipək emalatxanaları dağıdılmış və ticarətə böyük zərbə dəymişdi. Şamaxını ərzaqla təmin edən ərazilər də Rusiya işğalına keçdiyindən şəhər yoxsul vəziyyətdə idi və keçmiş əzəmətin yalnız görüntüləri qalmışdı. [8, s.223-224]

Azərbaycan Səfəvilər dövləti dövründə Şamaxı nəinki bu şəhəri, həm də bütün Şirvanı idarə edən xanın iqamətgahı idi. Şirvan bəylərbəyliyinə daxil olan bütün sultanlar, naiblər, dağalar, kələntərlər və digər rəislər onun tabeliyində idilər və onun çoxsaylı məmur aparatı vardı. Bəylərbəyi topladığı gəlirlər və məsrəfləri haqqında heç zaman hesabat vermirdi. Buna görə də buradan şah xəzinəsinə çox az gəlir daxil olurdu. [8, s.225-226] İ.Gerber Hacı Davudun Şamaxı şəhərini 1720-ci ildə aldığı, bu zaman bəylərbəyinin öldürüldüyünü və üç il bu şəhəri müstəqil idarə etdiyini yazır. [8, s.226; 9, s.94] Lakin burada bəzi yanlışlıq var. Belə ki, elmi ədəbiyyatda Şamaxının Hacı Davudun başçılıq etdiyi Şirvan üsyançıları tərəfindən 1721-ci ilin avqustunda alındığı sübut edilmişdir. [6, s.226] Hacı Davud Osmanlı himayəsinə isə 1722-ci ilin sonu–1723-cü ilin əvvəllərində daxil olmuşdur [14, s.59-61] və deməli cəmi 1 il yarım Şamaxını müstəqil idarə etmişdir. İ.Gerber Hacı Davudun Məkkəni ziyarət etdiyinə görə bəy titulunu aldığı [8, s.226] yazarkən də yanlışlığa yol vermişdir. Çünki məlumdur ki, Məkkəni ziyarət edən bəy yox, Hacı adı alır.

İ.Gerber Hacı Davudun fəaliyyəti, onun Osmanlı hakimiyyət orqanları ilə münasibətləri haqqında maraqlı, digər mənbələrdə rast gəlmədiyimiz məlumatlar verir. O, yazır ki, Gəndəharlı qiyamçı Mir Mahmud 1720-ci ildə şahı sıxışdırdığı zaman, ona müqavimət göstərmək imkanı olmayan şah zəngin hədiyyələrlə Dağıstandakı vassalları şamxala və usmiyə qoşun toplayıb yardım etmək barədə əmr göndərdi. Şamxal və usmi müəyyən qədər qüvvə toplayıb, qazıqumuqlu Surxay xanın başçılığı ilə yola saldılar. Əvvəlki əməllərinə görə həbs olunub Dərbənddə saxlanan və bu zaman Dərbənddən qaçmağa nail olmuş Hacı Davud öz ətrafına min nəfər toplayıb hələ Şirvan ərazisində olan Surxay xana qoşuldu ki, guya o da əvvəlki günahlarını yumaq üçün şah uğrunda döyüşmək istəyir. Hacı Davud və Surxay köhnə dostlar idilər və vaxtilə birlikdə qarətçi basqınlarda iştirak etmişdilər. Hacı Davud Surxay xanı razı sala bildi ki, İsfahana yardıma getməkdən əl çəkib, Şamaxıya hücum etsinlər. Hacı Davud və Surxay xan ətraf əhaliyə elan etdilər ki, guya onlara Allahdan vəhy gəlmişdir ki, bidətçi şiələri qırıb, mömin sünnüləri onların zülmündən xilas etsinlər. Ətraf yerlərin sakinləri kütlələrlə onlara qoşuldular. [8, s.227-228] Beləliklə, üsyançıların birləşmiş qüvvələri Şamaxıya daxil olub oranı qarət etdilər. 1722-ci ildə rus ordusu bölgəyə hücum çəkən zaman Hacı Davud və Surxay xan müqavimət göstərməyə cəsarət etmədilər və 1723-cü ildə Osmanlı sultanının himayəsinə daxil oldular. Ancaq Hacı Davud Şirvan xanı elan olunduqda Surxay xan mövqeyini dəyişərək, ona qarşı düşmənçilik etməyə başladı. Osmanlılar, xüsusən də Gəncədəki qoşunların sərkərdəsi Qara Mustafa paşa himayəyə görə Hacı Davuddan tez-tez hədiyyələr verməsini tələb edirdilər. Buna görə də Hacı Davud şəhər sakinlərdən topladığı vergiləri artırmalı olurdu, hətta o öz sərvətinin də xeyli hissəsini hədiyyələr almağa sərf etməli oldu və buna görə əhali arasında nüfuzdan düşdü. Belə olduqda o, Rus komandirlərinə müraciət etdi ki, Rusiya himayəsinə daxil olmaq istəyir. Lakin 1724-cü il İstanbul müqaviləsinə görə bu mümkün deyildi. Osmanlılar da Hacı Davuddan narazı idilər və 1728-ci ilin mayında onu həbs edib bütün ailəsi ilə birlikdə Gəncəyə apardılar. [8, s.229-230]

İ.Gerber yarım-müstəqil Şirvan xanlığına daxil olan Qəbələ haqqında da bir qədər məlumat verir. O yazır ki, Qəbələ Şamaxıdan qərbdə dağlar arasındakı böyük düzənlikdə yerləşir. Qəbələ mahalında çoxlu gözəl iri və xırda kəndlər var. Əvvəllər bu mahal Şirvan bəylərbəyinə təyin etdiyi xan tərəfindən idarə olunurdu. Müəllif yazırdı ki, burada torpaq çox yaxşıdır, əkinçilik və heyvandarlıq inkişaf etmişdir. Xeyli taxıl toplanır, tərəvəz, xüsusən şabalıd, fındıq və bir sıra alma növləri ilə boldur. Alma növləri iri olmasalar da, çox şirin və dadlıdır. Əmin-amanlıq dövründə Qəbələdən Şamaxıya böyük miqdarda ipək aparılırdı. Sakinlər türk və tatar (yəni Azərbaycan türkcəsi – A.İ.) dillərində danışırlar. Əvvəllər əhalinin çoxu şiə məzhəbli idilər, lakin iğtişaşlar zamanı şiələrin, demək olar ki, hamısı qətlə yetirmiş, yaxud köləliyə salmışdılar. Surxay xan görəndə ki, Rusiya ilə Türkiyə arasında sülh müqaviləsi bağlanması nəticəsində Xəzəryanı ərazilər Rusiyaya keçə bilər, Müşkürdən bir çox sakinləri Qəbələ və Ağdaşa köçməyə məcbur etdi. 1727-ci ildə osmanlılar Surxay xanı öz tərəflərinə çəkmək üçün Qəbələni onun idarəçiliyinə verdilər. Ağdaş haqqında da İ.Gerber bir qədər məlumat vermişdir. Onun yazdığına görə, Ağdaş mahalı Qəbələdən

qərbdə yerləşərək, Kür çayına qədər uzanırdı və Qəbələ mahalından xeyli kiçik idi. [8, s.231-232]

İ.Gerber Şirvan bəylərbəyliyi, sonra isə xanlığının ərazisinə daxil olmayan, ancaq ondan müəyyən qədər asılı olan Şəki barədə də məlumat verir. Müəllif yazır ki, şəkililər qarlı örtülü Şəki dağının çox hündür və sıldırım yamacında yaşayırlar. Onun məlumatına görə, Şəki mahalı biridigərinə yaxın olan çoxsaylı kəndlərdən ibarətdir. Sakinləri sünnü məzhəbdirlər və ləzgi dilində danışırlar, yoxsul yaşayır, müəyyən sayda mal-qara saxlayırlar. Burada əkin tarlaları azdır, çünki havası soyuq olduğuna görə taxıl yetişdirmək olmur [8, s.130]. Mahal əhalisinin guya ləzgi dilində danışdığını yazan İ.Gerber, əlbəttə ki, səhvə yol vermişdi. Əslində, əhalinin böyük əksəriyyəti Azərbaycan dilində danışırdı. Şəkililərin yaxşı silahlandıklarını qeyd edən İ.Gerber onların qılıncıları və odlu silahlarının olduğunu bildirir. Müəllif daha sonra yazır ki, şəkililərin hakimi Əli Sultan əvvəllər heç kimdən asılı deyildi, 1727-ci ildə türklərin himayəsinə daxil olmuşdu. Təbələri az olduğu üçün başqalarından yardım almadan özünü müdafiə etmək iqtidarında olmadığından Şamaxı xanının tərəfini saxlayır və pul almaq müqabilində ona itaət göstərirdilər. [8, s.130-131].

Müəllif Car və carlılar haqqında da qısa məlumat verir. O, Carın çoxlu kəndlərdən ibarət qəza olduğunu yazır. [7, s.130] Carlıların yaxşı əkinlərə, bağlara və ipək emalatxanalarına malik olduqlarını qeyd edir. İ.Gerber eyni zamanda carlıların oğruluq və qarətlə məşğul olduqlarını yazır. [9, s.111]

Qeyd edək ki, keçmiş Şirvan bəylərbəyliyi ərazisində İ.Gerberin adını çəkmədiyi İlisu və Saxur sultanlığı, Ərəş mülkiyyəti də olmuşdur [15, s.138-139]. Bunu rus mənbələri bir daha təsdiqləyir. İ.Gerber Azərbaycanın şimal hissəsinin digər mühüm bölgəsi olan Qarabağın o zamankı durumu haqqında heç bir məlumat vermir. Lakin Azərbaycanın şimal hissəsinin o zamankı vəziyyəti haqqında tam təsəvvür yaransın deyə, digər mənbələr və mövcud tarixi ədəbiyyat əsasında vətənimizin əbədi və əzəli hissəsi olan Qarabağ haqqında qısa da olsa, məlumat verməyi məqsəduyğun sayırıq. Gəncə-Qarabağ bəylərbəyliyi XVIII əsrin əvvəllərində istər ərazisinə, istərsə də əhalisinin sayına görə Səfəvi dövlətinin ən böyük ərazi vahidlərindən biri idi. Bu bəylərbəylik Qacarlar tayfasının Ziyadoğlu nəslindən idarə olunurdu. Mirzə Adıgözəl bəy yazır ki, Ziyadoğullular Xudafərin körpüsündən Gürcüstanla sərhəddəki Sınıq körpüdən yuxarıda olan "Suridaş"a qədər uzanan böyük bir ərazinin hakimi idilər [3, s.30]. Səfəvilər dövründə Qarabağ-Gəncə bəylərbəyliyi tərkibinə Zəyəm, Bərdə, Axtabad, Bərgüşad, Qarağac, Lori, Pəmbək və Arazlar "ölkələri", Cavanşir elinin ölkəsi və bayazidli tayfasının ölkəsi daxil idi [15, s.144].

XVIII əsrin 20-ci illərinin ortalarından başlayaraq Azərbaycanın bir çox torpaqları kimi Gəncə-Qarabağ bəylərbəyliyi ərazisi də osmanlıların hakimiyyəti altına keçmişdi. 1725-1727-ci illərdə Osmanlı məmurları tərəfindən tərtib olunmuş "Gəncə-Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri"ndən aydın olur ki, Osmanlı hakimiyyəti dövründə bəylərbəylik əyalət adlandırılmış və bu əyalətin sərhədləri Tiflis əyalətinə daxil edilmiş Qazax sancağından başlayaraq Şərqə doğru Kür çayı boyunca otuz beş saat at yerişi məsafəsində uzanır, buradan Araz çayı boyunca Cənuba doğru, Bərgüşad və Çuləndərə çatanadək otuz saatlıq məsafə təşkil edən xəttin arasındakı ərazini əhatə etmişdir [1, s.24-25]. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, Osmanlı hakimiyyəti dövründə bəylərbəyliyin ərazisində qismən dəyişiklik edilmişdir. Əvvəllər bəylərbəyliyin tərkibində olmuş bəzi ərazilər eyni adlı əyalətin hüdudlarından kənar qalmışdır. Məsələn, Axtabad Qazax sancağı adı ilə Tiflis əyalətinə birləşdirilmiş, habelə Lori və Pəmbək də Gəncə-Qarabağ əyalətindən kənar qalmışdır. Həmin dəyişiklik bununla bağlı olmuşdur ki, 1723-cü ilin payızında osmanlıların Gəncəni almaq cəhdi puça çıxdıqdan sonra bəylərbəyliyin osmanlıların nəzarəti altına düşmüş yuxarıda adı keçən hissələri idarəçilik baxımından Gürcüstan (Tiflis) əyalətinə birləşdirilmişdir [14, s.19].

Gəncə-Qarabağ bəylərbəyliyi əhalisinin əksəriyyətini müsəlman Azərbaycan türkləri təşkil etsə də, burada az sayda xristianlar da yaşayırdı. Qarabağa ilk növbədə, onun dağlıq hissəsinə iddia edən erməni "tarixçiləri" Qarabağ əhalisinin qədimdən ermənilərdən ibarət olduğunu, Qarabağın da guya Ermənistanın tərkib hissəsi olduğunu iddia edirlər. Halbuki ermənilərin Cənubi Qafqaza,

hazırkı Ermənistana gəlmə olmaları erməni “tarixçiləri”ndən başqa, heç kimdə şübhə doğurmur. Ermənilərin təxminən miladdan əvvəl I minilliyin ortalarında Fərat çayının yuxarı axarında məskunlaşmaları çoxdan sübut edilmişdir. [10, s.237]

Görkəmli rus şərqşünas alimi İ.M.Dyakonov da yazır ki, "armenlər mənşəcə frigiyalılardandır və dilləri də frigiyalılarkına çox oxşayır" [10, s.360]. Qədimdən başlayaraq Qarabağ Azərbaycanın şimalında yaranan, yaxud buranı əhatə edən Azərbaycan dövlətlərinin tərkibində olmuşdur. VII əsr ərəb istilasından sonra Qarabağın dini və etnik mənşəsində müəyyən dəyişiklik baş verdi. Qarabağın düzənlik hissəsində yaşayan albanlar müsəlmanlaşdılar, dağlıq hissədə yaşayan albanlar isə xristian etiqadlarını qoruyub saxladılar. Bu albanlar ibadət dili kimi erməni dilindən istifadə etdiklərindən erməni tarixçiləri haqsız olaraq onları erməni kimi qələmə verirlər. Halbuki bu əhalinin XVIII əsrin əvvəllərində belə öz alban kimliyini saxladıkları barədə bir çox tarixi faktlar mövcüddür.

XVIII əsrin əvvəllərində Qanzasar monastrının katolikosu Yesayi Həsən Cəlal öz ölkəsini heç də “Ermənistan” deyil, “Aqvan (Alban) ölkəsi” adlandırmışdır. Şah rejiminə qarşı mübarizədən bəhs edən H.Cəlal yazırdı: “Qarabağ mülkləri və onlara qoşulmuş hərbi rəislər Aqvan ölkəsinin bütün igid və cəsur gənclərini öz ətrafında birləşdirən 12000-dən çox böyük ordu yaratdılar və Arsaxın əlçatmaz yerlərində möhkəmləndilər”. Müəllif belə bir ordunun toplanmasından şövqə gələrək “Alban dövlətini bərpa olunmuş” hesab edirdi [11, s.35]. Katolikos Yesayın, Qarabağ mülkləri Şirvan, Sergey və İosifin 1723-cü ilin martında rus hökmdarı I Pyotra ünvanladıkları müraciətlərində özlərinin alban nəslindən olduqlarını xüsusi vurğulanmışdır [4, s.38].

Qeyd edək ki, osmanlılar hakimiyyət altına aldıkları ərazilərdə, o cümlədən Gəncə əyalətində təsərrüfat həyatının canlandırılması üçün müəyyən tədbirlər görürdülər. 1727-ci ildə qəbul olunmuş Gəncə-Qarabağ əyalətinin qanunundan görünür ki, əyalətdən təkə “nizami-hərir” müqatiəsindən iltizam üsulu ilə ildə 4.027.000 ağca toplanmış [1, s.28].

Əyalətin Gəncə, Şəmkir, Bərdə və Keştek nahiyələrində xeyli miqdarda pambıq yetişdirilirdi. Əhalinin təsərrüfat həyatında bağçılıq, üzümçülük, bostançılıq da mühüm yer tuturdu. XVIII əsrin əvvəllərində Azərbaycanda olmuş bir çox səyyahlar Gəncəni yaşıllıqlara bürünmüş bir şəhər kimi səciyyələndirirdilər [5, s.1].

Öyrəndiyimiz dövrdə Gəncə-Qarabağ bölgəsi əhalisinin əsas məşğuliyyət sahələrindən birinin də maldarlıq olduğu məlum olur. Azərbaycanın digər yerlərində olduğu kimi, burada da əhali qoyun, keçi, inək, öküz, at və dəvə saxlayırdı. Əsas məşğuliyyəti heyvandarlıq olan əhali üçün köçmə yaylaq –qışlaq maldarlığı səciyyəvi idi və onun daxilində tayfa təşkilatı xeyli saxlanmışdı. Eyni zamanda köçmə maldarlıqla məşğul olan oymaqların hər birinin qışlaq yerlərində əkin sahələri var idi [1, s.436-453] Maldar əhalinin hər il yaylağa köçməsinin səbəbi insanların özlərini və heyvanlarını istidən qorumaq və qışlaqların ətrafında olan otlaqları qışa saxlamaq istəkləri ilə bağlı olmuşdur [14, s.232-233].

Vaxtilə çox böyük və zəngin şəhər olan Bərdə XVIII əsrin əvvəllərində adi bir qəsəbə vəziyyətində idi. Osmanlı vergi məmurları burada cəmi 6 bərbər, 2 dəmirçi, 1 çarıqçı, 3 başmaqçı, 5 dəbbəkəş və 1 baqqal qeydə almışdılar [1, s.277-283].

Bəylərbəyliyin üçüncü şəhəri və ya şəhər tipli qəsəbəsi Xılına idi. Burada cəmi 800 nəfərə yaxın əhali yaşayır, 1 məscid, 1 hamam, 93 ticarət və sənətkar dükanı, 7 dəyirman fəaliyyət göstərirdi. [1, s.207] XVIII əsrin əvvəllərində mövcud olan sosial-iqtisadi münasibətlər orta əsrlərin əvvəlki dövrlərində formalaşmış və elə bir dəyişikliyə məruz qalmamışdı. Əsas istehsal vasitəsi olan torpağın yenə də xassə, divan, tiyul, mülk, vəqf və icma torpaqları kimi formaları mövcud idi. Bu torpaq mülkiyyəti formalarının xarakterində bir elə dəyişiklik baş verməmişdi.

XVIII əsrin ilk illiklərində Azərbaycanda əhalinin ödədiyi əsas vergi məcəhət idi. Bu vergi natura ilə ödənilir, bəzən ancaq dövlətin xeyrinə bəzən torpaq sahiblərinin xeyrinə toplanır, bəzən isə müəyyən nisbət çərçivəsində onların arasında bölüşdürülürdü. [16, s.266]

XVIII əsrin əvvəllərində Azərbaycan torpaqlarında mövcud olan bəylərbəyliklərdən biri də

mərkəzi İrəvan şəhəri olan Çuxursəd bəylərbəyliyi idi. Bu bəylərbəyliyin tərkibinə İrəvan, Şərqi Şörayel, Naxçıvan mahalları daxil idi. [2, s.42] Çuxursəd vilayətinin adı ilə bağlı elmi fikirlərin hamısı həmin bölgənin adının qaraqoyunlu tayfa birliyinə daxil olan sədli tayfasının adından götürüldüyünü təsdiq edir. Bu tayfanın adını isə XIV əsrdə yaşamış qaraqoyunlu tayfa başçısı Əmir Səədin adı ilə bağlayırlar. [2, s.37] Bu bölgənin əhalisi qədim dövrdən başlayaraq Azərbaycan türklərindən ibarət olmuşdur. Qriqoriyan missionerləri istisna olmaqla, ermənilərin bu qədim Azərbaycan diyarında görünməsi prosesi 1441-ci ildə erməni katolikosluğunun Kilikiyadan Üçkilsəyə (Valarşapat kəndinə) köçürülməsi ilə başlayır. İlk dövrlərdə ermənilər İrəvan şəhərinin özündə deyil, ələ keçirə bildikləri Üçkilsə katolikosluğunun ərazisində və ona bitişik torpaqlarda məskunlaşmışdılar. [2, s.72]

Beləliklə, tarixi mənbələrə bir daha istinadlar edilməklə qədim Azərbaycan torpaqlarının yadellilər tərəfindən işğal olunmasına baxmayaraq, xalqımızın zəngin tarixi və dövlətçilik ənənələri olmuşdur. Xalqımız həmişə onlara inadlı müqavimət göstərmiş və milli suverenliyini qurumağa ciddi səylər etmişdir. Bu gün Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc və diplomatik yolla həll olunması istiqamətində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin çoxşaxəli və geniş məqsədli fəaliyyəti xalqımız tərəfindən rəğbətlə qarşılınır. Təcavüzkar Ermənistanın taptağı altında müvəqqəti qalan torpaqlarımız tezliklə azad olunacaq, soydaşlarımız doğma torpaqlarına qayıdacaq və milli dövlət bayrağımız əbədi bu ərazidə dalğalanacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Gəncə-Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri. Ön söz, tərcümə, qeyd və şərhlərin müəllifi H.Məmmədov (Qaramanlı). Bakı: Şuşa, 2000.
2. Mahmudov Y, Mustafazadə T, Nəcəfli G, Məmmədov S. və b. İrəvan xanlığı. Rusiya işğalı və ermənilərin Şimali Azərbaycan torpaqlarına köçürülməsi. Bakı, 2010, 616 s.
3. Mirzə Adıgözəl bəy. Qarabağnamə // Qarabağnamələr. I kitab, Bakı: Yazıçı, 1989, 192 s.
4. Mustafayev T.T. Qarabağ (Gəncə) bəylərbəyliyi XVIII əsrin I qərinasında // Azərbaycan SSR EA Xəbərləri. Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası, №3, 1988, s.37-40
5. Авриил Филипп. Путешествие в страны Европы и Азии. Путешествие Татария (перевод с французского на русский язык Абезгуза) // АМЕА ТІЕА, f.1, s.1, iş 77.
6. Алиев Ф.М. Антииранские выступления и борьба против турецкой оккупации в Азербайджане в первой половине XVIII века. Баку: Элм, 1975, 231 с.
7. Гейдаров М.Х. Торговля и торговые связи Азербайджана в позднем средневековье. Баку: Элм, 1999, 166 с.
8. Гербер И.Г. Известия о находящихя с западной стороны Каспийского моря между Астраханью и рекою Курой народов и землях , и о их состоянии в 1728 году. Сочиненное Полковником Артиллерии Иваном Густавом Гербером // Сочинения и переводы к пользе и увеселению служащих. ч.2. 1760 г.,
9. Гербер И.Г. Описание стран и народов вдоль западного берега Каспийского моря. 1728г // История, география и этнография Дагестана XVIII-XIX вв. (архивные материалы) М.: Изд. восточной литературы, 1958, с. 60-120
10. Дьяконов Н.М. Фригийский язык // Древние языки Малой Азии. М.: Прогресс, 1980.
11. Корнелий де Бруин. Извлечение из путешествия Корнелия де Бруина (перевод с французского Абезгуза), АМЕА А. Bakıxanov adına Tarix institutunun Elmi Arxivı, fond 1. siyahı 1. qutu 53.
12. Мельгунов Г.В. Поход Петра Великого в Персию. "Русский Вестник" 1874, т.110.
13. Мустафазаде Т.Т. Азербайджан и русско-турецкие отношения в первой трети XVIII в. Баку: Элм, 1993.
14. Обзорение российских владений за Кавказом. Часть III. Военный округ мусульманских провинций, СПб., 1836.

15. Олеарий Адам. Описание путешествия в Московию и через Московию в Персию и обратно. Введ., перев., прим. и указитель А.М.Ловягина. СПб., 1906.
16. Петрушевский И.П. Очерки по истории феодальных отношений в Азербайджане и Армении в XVI-начале XIX вв. Л., 1949.

РЕЗЮМЕ
ШИРВАНСКОЕ ХАНСТВО И ДРУГИЕ РЕГИОНЫ АЗЕРБАЙДЖАНА
В 1721-1728-Х ГОДАХ
Иманлы А.А.

Ключевые слова: прикаспийский, город, хан, бек, шах, торговля, купцы, шелк, жители, территория.

За исключением прибрежной зоны Каспийского моря, которая была присоединена к России, всей оставшейся территорией Ширвана правил зависящий от Османского государства Гаджи Давуд хан. Отстраненный от власти Сурхай хан вел борьбу со своим соперником Гаджи Давуд ханом из Газигумуглу и часто совершал туда набеги. Османское государство было не в состоянии приостановить его и единственным выходом из положения считал немедленное возвращение Сурхай хана к прежней власти. С этой целью Гаджи Давуд хан был арестован османами в 1728 году и отправлен в ссылку. И. Гербер в своих исследованиях дал определенную информацию о землях Ширванского и Шекинского ханств, а также о Царских землях, но, к сожалению какая либо информация о Карабахской области не была зарегистрирована. Судя по историческим источникам и литературе, в первой четверти XVIII века анализ экономической и политической ситуации и научные исследования, касающиеся Ширванского ханства и других регионов, в особенности Карабахского региона, всегда были актуальными.

SUMMARY
THE SHIRVAN KHANATA AND OTHER REGIONS OF AZERBAIJAN
IN 1721-1728 YEARS
İmanlı A.A.

Key words: Caspian littoral, city, khan, nobleman, shah, traders, merchants, silk, residents, territory.

All the territories of Shirvan, excluding the Caspian littoral zone that was included in Russia, were ruled by Haji Davud Khan, who was dependent on the Ottoman Empire. Surkhan khan who was displaced from the area, was fighting against his rival Ghazigumuglu Haji Davud (Haji Davud from Ghazigumug) and frequently raided the zone. The Ottoman state, which could not prevent these raids and durable struggle saw appointing Surkhan khan to its former power as the only way out of the situation. Soon Haji Davud Khan was arrested and exiled by the Ottoman Empire in 1728. Although in his investigations I.Gerber gave some information on the Shirvan Khanate's regions Sheki and Tsar lands, unfortunately, not any information about the Karabakh region was registered. Based on historical sources and literature, the analysis of the socio-economic and political situation of the Shirvan khanate and other regions, especially Karabakh, has always been topical in the first half of the 18th century.

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	18.07.2019
	Son variant	10.10.2019